

УДК 322:261.7.061.234(477)(4)

Г.В. Косенко

РОЗВИТОК ДУШПАСТИРСТВА В УКРАЇНІ ЯК МЕХАНІЗМ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація. В Україні актуалізується питання розвитку душпастирської опіки в установах виконання покарань, військових і правоохоронних органах. Про необхідність законодавчого врегулювання цих питань свідчить два подані на розгляд парламенту законопроекти. У разі їх прийняття в Україні буде законодавчо закріплено інститут капеланства, а також розпочато формування механізму душпастирської опіки засуджених та осіб, взятих під варту, військовослужбовців Збройних Сил України та правоохоронних органів.

Ключові слова: капеланство, соціальне партнерство держави та релігійних організацій, соціальне служіння, душпастирська опіка.

Kosenko H.V. Development of chaplains in Ukraine as a mechanism partnership interplay between public authorities and religious organizations.

Annotation. In Ukraine the question of development of chaplains guardianship actualizes in establishments of implementation of punishments, soldiery and law-enforcement organs. Two bills given for consideration of parliament testify to the necessity of legislative settlement of these questions. In the case of their acceptance, the institute of chaplains will be legislatively fastened in Ukraine, and also forming of mechanism of chaplains guardianship of prisons and persons is begun, detained in custody, servicemen of Military Powers of Ukraine and law enforcement authorities.

Key words: chaplains, social partnership of the state and religious organizations, social service, chaplains guardianship.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Внесені на розгляд Верховної Ради України законопроекти спрямовані на врегулювання питання душпастирської опіки в установах виконання покарань, військових і правоохоронних органах та вирішення проблеми забезпечення прав військовослужбовців і засуджених на задоволення їх релігійних потреб. Такого розширення законодавчої бази в цій сфері та врегулювання наявного на сьогодні душпастирського служіння священників у Збройних Силах України та установах пенітенціарної системи вимагають реалії сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про потребу розвитку соціального партнерства між державою та релігійними організаціями наголосив Президент України В. Янукович у своєму виступі на Урочискій академії з нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі. Зокрема він зауважив, що сьогодні церква і держава в Україні мають більш активно виступати як партнери у справі соціального служіння. Також він звернувся до всіх органів влади, представників бізнесу разом із духовенством активніше допомагати обездоленим і нужденним. На його думку, посиленої уваги та співпраці держави і релігійних громад вимагають питання підтримки інституту сім'ї, виховання молоді, опіка сиріт, людей у місцях позбавлення волі [4].

Тим самим держава вбачає у процесі розвитку співробітництва і партнерства з релігійними інституціями вагомий чинник у забезпеченні і реалізації прав та свобод громадян. З цих причин актуалізується питання розвитку душпастирської опіки як дієвого механізму партнерської взаємодії релігійних організацій з установами виконання покарань, військових і правоохоронних органах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд із цим актуальним залишається питання гармонізації державно-церковних відносин і поліпшення взаємодії між релігійними інституціями і державою на основі дотримання фундаментальних прав людини та свободи совісті і релігії з урахуванням спроможності гарантувати їх захист, що є ознакою демократичної, правової держави.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити питання запровадження душпастирської опіки в установах виконання покарань, військових і правоохоронних органах України.

Виклад основного матеріалу. У серпні 2013 року на розгляд парламенту подано законопроект № 3143 щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових та правоохоронних органах [7].

Слід зазначити, що Міністерством оборони України вже тривалий час здійснюються заходи щодо законодавчого врегулювання питання душпастирської опіки військовослужбовців. Так, з квітня 2009 року при Міністерстві оборони України діє Рада у справах душпастирської опіки, яка за останні роки напрацювала комплекс нормативних документів, необхідних для діяльності військових священнослужителів (капеланів). Серед них – Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України, ухвалена наказом Міноборони України від 22 квітня 2011 року № 220. Крім того, розуміючи актуальність внесеного на розгляд законопроекту № 3143, Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України підтримала його.

Слід зауважити, що термін *капелан* – латинського походження (від значення «мантія, плащ»), надалі так називали священника, який обслуговував королівську молільню (капелу) та священника, який обслуговував частину великого храму, каплицю) [9]. Уживати його на позначення православних священників – військових духівників – почали лише в минулому столітті.

Інститут капеланства в сучасному термінологічному його розумінні своїм виникненням завдячує римо-католицьким орденам (Тевтонський, Лівонський, іоаніти (госпіталіти), тамплієри (храмовники)) та іншим. З виникненням регулярних армій у XVII-XVIII століттях інститут капеланства отримав міцну організацію і перетворився у самостійне відомство.

В Україні запровадження інституту капеланства, за свідченням Д. Садов'яка, виявлено на початку XII століття. Так, під час походу на половців 1111 року князь Володимир Мономах поставив священників, щоб вони їхали попереду війська і співали тропарі та кондаки на честь Чесного Хреста, а також канони Пресвятій Богородиці.

У козацьку добу при загонах і на Січі постійно перебували капелани. Вимоги до них були досить простими, однак принциповими: присяга на вірність Запорізькому Кошу, знання Святого Письма, володіння українською мовою та тверезість. Тому авторитет капеланів серед козаків був надзвичайно значним. Їхня роль особливо підсилювалася під час активних бойових дій, визвольних війн [9].

Знищивши Запорізьку Січ, Російська імперія ліквідувала й інститут українського капеланства, відродитися якому судилося лише на початку XX століття. Саме відродження української держави й армії на початку минулого століття дозволило відновити національне військове духовенство. За ініціативою голови Генерального Військового Комітету С. Петлюри було запроваджено службу українських капеланів [9].

На сьогодні в Україні священники вже багато років взаємодіють з військовими частинами та їх підрозділами, а також залучаються до складу миротворчих контингентів. Однак законодавчими актами інститут капеланства досі не врегульовано.

Особливо актуалізується це питання в ході проведення миротворчих операцій або ведення бойових дій. Свідченням цього є похід фрегата «Гетьман Сагайдачний», який у вересні 2013 року з групою спеціального призначення відбув із Севастополя для виконання завдань операції з протидії піратству на морі «Океанський щит» і операції Європейського Союзу «Атланта» в районі, наближеному до району проведення операцій. На його борту вперше в історії українського флоту разом з екіпажем фрегату відбув православний священник [2].

Однак законодавчо питання досі не врегульовано, хоча військовому священнику в армії відводиться відповідальна роль у вихованні рядових солдатів, матросів, офіцерів та їх родин. До його функцій також входить богослужіння серед військовослужбовців, контроль за їх моральним станом, а також відспівування померлих (загиблих) та ін.

Відповідно до законопроекту, внесеного на розгляд парламенту, організація, координація та здійснення душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України буде регулюватися відповідними нормативно-правовими актами, розробленими за участі міжконфесійного консультативно-дорадчого органу у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України та затвердженими Міністерством оборони України.

Разом із тим уведенням в дію законопроекту пропонується внести зміни до статей 3, 5, 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», статті 6 Закону України «Про

соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», статей 2, 40 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», статті 8 Закону України «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки», статті 14 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України»; доповнити статтею 17¹ Закон України «Про Збройні Сили України», статтею 13¹ Закон України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України», статтею 25¹ Закон України «Про Державну прикордонну службу України» [3].

При цьому до статті 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» пропонується внести універсальне визначення права на душпастирську опіку з боку священників-капеланів. «Особи, які обмежені у можливості задоволення своїх релігійних потреб з огляду на характер виконуваної ними військової служби, проходження стаціонарного лікування у закладах охорони здоров'я, місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань, мають право на душпастирську опіку, здійснювану відповідно до законодавства капеланами (священнослужителями відповідного профілю), уповноваженими на це релігійними організаціями, зареєстрованими у встановленому законом порядку», – зазначено у тексті законопроекту.

Міжнародний досвід також свідчить про позитивні наслідки функціонування інституту військових капеланів (священнослужителів), який запроваджено навіть у тих країнах, що задекларували світський характер державної влади та принцип взаємного відокремлення державних і церковних структур.

Зокрема в Європі військове капеланство існує в збройних силах Бельгії, Словенії, Угорщини, Італії, Польщі, Хорватії, Латвії, Чехії. У Російській Федерації також розпочато створення інституту військового духовенства [3].

Таким чином, уперше в Україні законопроектом запроваджується інститут військових священнослужителів (капеланів), які здійснюватимуть душпастирську опіку на добровільних засадах у Збройних Силах України, Державній прикордонній службі України, Внутрішніх військах МВС України. До того ж запропоновані зміни врегульовують організацію, координацію та здійснення душпастирської опіки, порядок взаємодії між відповідними державними органами та релігійними організаціями.

Також для законодавчого закріплення до Верховної Ради України у вересні 2013 року внесено законопроект № 3233 щодо регулювання діяльності капеланів в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України [8].

Ця законодавча ініціатива є результатом спільної роботи фахівців Верховної Ради, Державної пенітенціарної служби та представників заінтересованих конфесій, що входять до складу Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Розроблений робочою групою законопроект спрямований на продовження співпраці між державою і Церквою з метою створення умов для реалізації персоналом ДПтС України та членами їх сімей, засудженими та особами, взятими під варту, свого права на свободу совісті та віросповідання і практичних можливостей для задоволення їх релігійних потреб.

Цим законопроектом передбачається доповнення Кримінально-виконавчого кодексу України статтею 128¹ «Організація душпастирської опіки засуджених», а також внесення доповнень до статей 9 і 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» та статті 23 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Законопроект надає право особам, взятим під варту, на побачення зі священнослужителями (капеланами), уповноваженими зареєстрованими релігійними організаціями, для задоволення своїх релігійних потреб без обмеження кількості побачень, у вільний від виконання слідчих дій час [8].

Для координації заходів душпастирської опіки засуджених центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, створює дорадчий орган із включенням до його складу представників заінтересованих релігійних центрів і управлінь, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку.

Разом із тим законопроектом передбачається порядок спеціальної підготовки священнослужителів (капеланів) та надання повноважень на здійснення заходів душпастирської опіки засуджених, які погоджуються з Державною пенітенціарною службою України.

Метою запровадження інституту священнослужителів (капеланів) є здійснення ними душпастирської опіки інформаційна й духовно-просвітницька діяльність, спрямовані на подолання відчуження, соціальної ізоляції осіб, позбавлених волі, на їхнє духовне відродження, а також на профілактику соціальних хвороб – ВІЛ/СНІДу, алкоголізму, наркоманії; а також сприяння засудженим, особам, узятим під варту, їхнім сім'ям у відновленні та підтриманні соціально корисних зв'язків, допомога адміністраціям пенітенціарних установ і слідчих ізоляторів у підготовці засуджених до звільнення.

Відповідно до статті 25 Кримінально-виконавчого кодексу України засобом виправлення і ресоціалізації засуджених визначено громадський вплив, під яким розуміють залучення громадських та релігійних організацій до соціальної роботи із засудженими. Тим самим численні об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, окремі особи залучено до участі у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених, проведення соціально-виховної роботи з ними.

Здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань в органах і установах Державної пенітенціарної служби України покладається на спостережні комісії, що утворюються виконавчими комітетами міських рад, місцевими державними адміністраціями [6].

Таким чином, інститути громадянського суспільства отримали змогу надавати допомогу органам і установам виконання покарань та відповідно до чинного законодавства здійснювати громадський вплив на засуджених та осіб, узятих під варту.

Разом із тим Україна має зобов'язання за міжнародними договорами, які встановлюють стандарти дотримання прав і свобод людини під час виконання кримінальних покарань. Серед міжнародних нормативно-правових актів, які регламентують співпрацю релігійних інституцій з установами кримінально-виконавчої системи та які ратифіковані Україною, варто зазначити Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями, Європейські пенітенціарні правила, Основні принципи поведінки з в'язнями та інші.

Однак найголовнішою умовою спільної діяльності церков, релігійних організацій і установ Державною пенітенціарною службою України є дотримання принципів свободи віросповідання засуджених, позитивним є і те, що віряни більше не переслідуються через свої релігійні переконання, державою більше не створюються перешкоди в питаннях віросповідання і відправлення релігійних обрядів.

Вітчизняна історія має багатий досвід діяльності інституцій релігії, що добровільно здійснювали функції піклування про тих членів суспільства, які перебувають у місцях позбавлення волі. Створена в країні система соціальної роботи із засудженими зумовлює використання установами виконання покарань багатовікового досвіду християнських церков, які брали активну участь у процесі перевиховання і збудження покаяння в душах засуджених.

Зрозуміло, що соціальне служіння Церкви в тюрмах має переважно духовний характер, а не соціально-побутовий, його мета – спасіння і визволення в'язня через покаяння. Тому держава сприяє виконанню церквою важливої функції соціального служіння та реалізації накопленого досвіду. Адже багато чого з того, що було в минулому, актуальне і сьогодні.

Як відомо, духовно-моральний вплив релігії на людину досить значний, а в умовах ізоляції в місцях позбавлення волі набуває ще більшого значення через цілу низку обставин, насамперед завдяки психотерапевтичній, компенсаторній функції релігії – її здатності втішити, пом'якшити стресовий стан, бути моральним стимулятором каяття, оскільки не випадково поняття «пенітенціарна установа» (від лат. *penitencia*) означає «покаяння» [1].

Православна Церква ще з часів Київської Русі була наймогутнішим соціальним інститутом, який опікувався засудженими. До 1917 року в кожній в'язниці України був штатний священник, який крім іншого займався і соціальною допомогою засудженим. Православне духовенство брало активну участь у роботі «в'язничних комітетів», до складу яких входили також представники громадськості. Завдання цих неурядових організацій полягало в залученні благодійників до соціальної допомоги ув'язненим, перевірці та полегшенні умов їх утримання. На жаль, після 1917 року ця соціальна робота Церкви із засудженими була припинена і знову розпочалася лише на початку 90-х років минулого століття.

Основні засади здійснення соціальної роботи для християнських церков із в'язнями було закладено ще на I Вселенському (Нікейському) соборі 325 року, яким засновано інститут *Procuratores Pauperum* (піклування про бідних, бідолашних), члени якого повинні були відвідувати в'язниці, клопотати про визволення невинних, а в деяких випадках – навіть винних, постачати в'язням їжу, одяг і використовувати всілякі заходи судового захисту, але головне – уживати заходів до їх морально-релігійного виправлення [1].

Довгі роки релігійні інституції були позбавлені можливості нести соціальне служіння, надавати допомогу тим, хто її потребує, – бідним, знедоленим, в'язням тощо.

Поновлення діяльності релігійних організацій в установах пенітенціарної системи відбулося наприкінці минулого століття. Священнослужителі і миряни не просто почали відвідувати колонії та в'язниці, вони сприяли будівництву там церков і каплиць, завдяки їх зусиллям почали організовуватися духовні бібліотеки, роздача літератури і проводитися бесіди на морально-етичну тематику (як із засудженими, так і з представниками адміністрації установ), вони допомогли налагодити постачання в'язням і колоніям різних видів гуманітарної допомоги продуктами харчування, медикаментами, одягом тощо.

Досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених відповідає моральним і духовним інтересам суспільства, що зумовлює потребу в активній участі громадськості у процесі відновлення засуджених у соціальному статусі повноправного члена суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя.

Висновки з даного дослідження. Розвиток партнерських взаємовідносин держави і церкви слід розуміти як взаємодоповнюваність і гармонізацію функцій двох соціальних інститутів. При тому, з одного боку, держава шукає духовної підтримки своїм завданням, цілям, благополуччю громадян, а церква, з іншого боку, отримує від держави допомогу щодо створення сприятливих умов для проведення релігійної діяльності та реалізації свого соціального служіння, тим самим, співпрацюючи, вони спільно діють в інтересах українського суспільства.

Запропоновані релігійними організаціями зміни до чинного законодавства України сприяють позитивним тенденціям формування соціального партнерства між релігійними організаціями та органами влади. У разі їх прийняття в Україні буде законодавчо закріплено інститут капеланства, розпочато формування механізму здійснення душпастирської опіки у правоохоронних і військових органах, в установах пенітенціарної служби, а також розпочато формування порядку взаємодії між відповідними державними органами та релігійними організаціями.

Перспективи подальших розвідок. У зв'язку з тим, що осінній призов 2013 року на строкову військову службу був останнім, подальшого вивчення вимагає питання, як у подальшому законодавчо закріплений інститут капеланства у військових органах адаптується до перспектив переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями контрактної служби.

Список використаних джерел

1. Архієпископ Львівський і Галицький Августин. - Про соціальну роботу з засудженими [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archiv.orthodox.org.ua/page-1360.html>.
2. В похід на «Гетьмані Сагайдачному» вперше в історії українського флоту відбуде священик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/faith_and_weapon/53784/
3. В Україні законодавчо хочуть надати право священикам опікуватися військовослужбовцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/faith_and_weapon/53562/
4. Виступ Президента на Урочистій академії з нагоди 1025-річчя хрещення Київської Русі – 26 липня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Офіційне Інтернет-представництво Президента України <http://www.president.gov.ua/news/28367.html>
5. Законопроект надасть право заарештованим і засудженим на душпастирську опіку капеланів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/faith_and_weapon/53664/
6. Кримінально-виконавчого кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження інституту священнослужителів (капеланів) у військових, правоохоронних органах) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10008&num_s=1&num=3143&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо регулювання діяльності капеланів в органах та установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10008&num_s=1&num=3233&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id=
9. Садов'як Д. Історія капеланства та його роль у формуванні релігійно-моральної свідомості військовослужбовців / Садов'як Д. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kievpatrarmy.org.ua/statti/170-istoria-kapelaniv.html

УДК 352.071(043.3).

С.І. Крушановський

**АСОЦІАЦІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В
СИСТЕМІ МІЖМУНІЦИПАЛЬНОЇ ТА ДЕРЖАВНО-
МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Анотація. У статті розкрито концептуальні положення щодо демократичного врядування за участі асоціацій органів місцевого самоврядування в системі міжмуніципальної та державно-муніципальної взаємодії.

Ключові слова: демократичне врядування, органи місцевого самоврядування, міжмуніципальна, державно-муніципальна взаємодія.

Krushanovskyi S.I. Associations of organs of local self-government in system of intermunicipal and state municipal co-operations.

Annotation. the article opens up the conceptual provisions on democratic participatory local government associations in the system of inter-municipal and state-municipal cooperation.

Key words: democratic participatory, local government, inter-municipal, state-municipal cooperation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для незалежної України діяльність асоціацій органів місцевого самоврядування увійшла у суперечність із ментальними стереотипами минулого, які й до цього часу є серйозною перешкодою співпраці органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Реальною проблемою є перехід від командно-адміністративної централізованої системи до демократичної децентралізованої, у якій добровільні об'єднання органів місцевого самоврядування мали б змогу на законних підставах адекватно представляти інтереси територіальних громад, органів і посадових осіб публічної влади нижчого рівня. Важливе значення при цьому має форма міжмуніципальної та державно-муніципальної взаємодії, яка має бути адекватною стандартам демократичного врядування та сприяти її результативності.

У Конституції України закладено норми, які декларують місцеве самоврядування фундаментальною політико-правовою підвалиною децентралізованої системи влади. Однією з інституцій місцевого самоврядування є об'єднання органів місцевого самоврядування. Актуальність поставленого у цій статті питання полягає у потребі впровадження стандартів демократичного врядування за участі асоціацій органів місцевого самоврядування, позиції яких досить часто ігноруються державною владою, незважаючи на норми закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 р. [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У попередніх дослідженнях асоціацій органів місцевого самоврядування з позицій наукових положень теорії та історії держави і права, державного будівництва та місцевого самоврядування, конституційного, адміністративного та муніципального права достатньо повно розкрито правову природу та предмет діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування. У цілому можна стверджувати, що в низці праць, зокрема М.Баймуратова [2], І.Бодрової [3], В.Кравченка [6], О.Молодцова [7], В.Погорілко, О.Фрицького [8] та інших достатньо мірою проаналізовано ці питання. Однак поза увагою залишилась проблема форми взаємодії міжмуніципальної та державно-муніципальної взаємодії за участі добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування, яка б була найбільш адекватною стандартам демократичного врядування.